

Anna Kostecka-Sadowa

Polska Akademia Nauk w Krakowie

Instytut Języka Polskiego

ORCID: 0000-0002-2287-904X; e-mail: annasadowa@op.pl

Charakterystyka słowotwórcza ekspresywnych nazw człowieka w gwarze polskiej obwodu lwowskiego (wybrane przykłady)

Abstrakt: Przedmiotem artykułu są ekspresywne nazwy osób o wysokim ładunku emocjonalnym, głównie negatywnym. Są to leksemy określające w gwarze polskiej obwodu lwowskiego człowieka próżnego, leniwego, powolnego oraz wolno pracującego. Podstawę materiałową analizy stanowią wyrazy rodzime i pochodzenia obcego, typowe dla tej gwary.

Słowa kluczowe: słownictwo ekspresywne, gwara polska, derywacja sufiksalna, słowotwórstwo.

Abstract: The vocabulary characteristics of expressive human names in the dialect of the Polish Lvov region (selected examples). In the article, the author presents highly emotionally charged names of people with prevailing negative emotions. There are lexemes describing a vain, lazy, and slow man working in the Polish Lvov region. The material basis for the analysis are words of native and foreign origin, typical of this dialect.

Keywords: expressive names, Polish dialect, suffixal derivation, word forming.

System leksykalny zajmuje szczególne miejsce w badaniach dialektologicznych, ponieważ jest zwierciadłem kultury materialnej i duchowej użytkowników gwary, ukazuje procesy osadnicze i wzajemne przenikanie się grup etnicznych, kulturowych i religijnych. Gwara, tak jak i język ogólny żyje, rozwija się, zmienia, a zasób leksykalny często się wzbogaca poprzez przejmowanie słownictwa z innych gwar i języków. Widoczne to jest zwłaszcza na pograniczach kraju, gdy wyrazy obce przenikają do gwar, dopasowują się do systemu gwarowego i funkcjonują na zasadzie neutralnego słownictwa. Do dziś gwara polska w obwodzie lwowskim dla badanych mieszkańców jest pierwszym językiem ojczystym, w którym z wyrazami rodzimymi – polskimi, przeplatają się leksemy ukraińskie, czasem rosyjskie.

Gwary stanowią jedną z najbardziej reprezentatywnych odmian polszczyzny mówionej, są wdzięcznym polem do badań ekspresywnego słownictwa, ponieważ ich cechą charakterystyczną jest większa różnorodność środków językowych wykorzystywanych do tworzenia nazw ekspresywnych niż ma to miejsce w języku literackim. Język określonej społeczności charakteryzuje się bogactwem środków językowych służących

do wyrażania emocji, dlatego często zauważa się również pewną spontaniczność¹ w tworzeniu nowych znaków językowych.

Sposoby ewaluacji oraz potęgowania emocji, jakie niosą ze sobą wyrazy ekspresywne, są zależne od systemu wartości wyznawanego przez określoną społeczność. Silne zabarwienie pejoratywne zawierają określenia tych sfer życia, które stanowią ważne aspekty dla danej wspólnoty językowo-kulturowej. W wypadku tradycyjnego środowiska wiejskiego najistotniejszymi, a zarazem najbardziej rozbudowanymi obszarami są praca, rodzina, postawa wobec innych ludzi, zasady etyczne, religia. Stosunek człowieka do tych właśnie dziedzin życia jest wnikliwie obserwowany i oceniany, szczególnie w zwartych społecznościach. Jak wykazał Stanisław Grabias najczęściej w tych ocenach pojawiają się ekspresywizmy nacechowane negatywnie: „formacje pejoratywne stanowią najliczniejszą grupę wyrazów emocjonalnie nacechowanych” (Grabias 1978, 95).

Literatura dotycząca zagadnienia leksyki ekspresywnej jest bogata. Problematyką ekspresji językowej zajmowali się m.in. wspomniany Stanisław Grabias (1978; 1981), Artur Rejter (2006; 2008) czy Anna Kowalska (1983; 1993; 2001). Wielu badaczy zgodnie potwierdza, że w gwarach przeważają wyrazy ekspresywne o ujemnej konotacji (Kąś 1994; 2002; Wojtkiewicz 2005; Janiga 2016; Marciniak-Firadza 2017; i in.). Piętnowane są określone zachowania i postawy, np. lenistwo, niezaradność, gadatliwość, pijaństwo itp. Obok częstych formacji nazywających cechy, takie jak plotkarstwo i niechlujność, wiele nazw dotyczy osób, które charakteryzuje powolność czy skłonność do rozpusty.

Celem artykułu jest pokazanie, że walor emocjonalny nadają wyrazom zarówno ujemnie wartościujące podstawy z neutralnym formantem, jak i ujemnie wartościujące podstawy z ujemnie nacechowanym formantem.

Omawiane derywaty to nazwy określające człowieka próżnego, leniwego, powolnego oraz wolno pracującego w gwarze polskiej obwodu lwowskiego (na przykładzie wybranych punktów badawczych).

Eksplorowanym terenem były wsie Czyszki, Krysowice oraz Trzcieniec leżące w rejonie mościskim obwodu lwowskiego, w których Polacy stanowią ok. 15–20% wszystkich mieszkańców. Dynamikę przemian w funkcjonowaniu języka polskiego na tym terenie należy rozpatrywać poprzez analizę zmian społeczno-kulturowych². Obecnie język polski wśród mieszkańców badanych miejscowości pełni rolę języka domowego, jest sposobem komunikowania się społeczności polskiej. Jako kod oficjalny występuje w lokalnych instytucjach i placówkach polskich. Polskojęzyczni mieszkańcy są przeważnie dwu- i trójjęzyczni. Taka sytuacja powoduje, że ich polszczyzna podlega nieustannym wpływom języków ukraińskiego i rosyjskiego, a także gwar ukraińskich.

¹ Anna Kowalska uważa, że ekspresja językowa jest procesem żywym i spontanicznym związanym z czasem. Leksyka gwarowa jest źródłem materiału do badań procesów językowych zarówno współczesnych, jak i dawnych. Zdaniem autorki szczególnie bogaty materiał dają nazwy człowieka charakteryzującego się pewnymi cechami fizycznymi i psychicznymi odbiegającymi od ogólnie przyjętych zasad i norm (Kowalska 2001, 291–308).

² Po drugiej wojnie światowej funkcję języka urzędowego, który dominował we wszystkich sferach życia mieszkańców, jak i po odzyskaniu niepodległości przez Ukrainę w 1991 roku jako oficjalny język państwowy, przyjął język ukraiński.

Wspomniane wpływy występują systemowo u wszystkich mówiących, gdyż włączanie tych cech do języka polskiego odbywało się w ciągu wielowiekowego kontaktu z ukraińskim otoczeniem językowym. Języka polskiego młodzież uczy się w szkole polskiej w Mościskach i Strzelczyskach. W pielęgnowaniu i utrzymywaniu polszczyzny niebagatelną rolę odgrywa Kościół katolicki.

Materiał, który poddałam analizie, zebrałam drogą indywidualnych rozmów, co umożliwiło pozyskanie poświadczeń w sytuacji mniej formalnej, w nieskrępowanym toku wypowiedzi w gronie najbliższych. Nieoficjalny kontakt z rozmówcami skłonił informatorów do swobodnego posługiwania się słownictwem nacechowanym emocjonalnie. Badaniem objęłam polskojęzycznych mieszkańców wsi, kierując się m.in. kryterium wiekowym, w obrębie którego wyróżniłam trzy pokolenia: starsze – informatorzy urodzeni w latach 1946–1970, średnie – urodzeni w latach 1971–1995, młodsze – urodzeni w roku 1996 i później³.

Interpretując mowę badanych Polaków, sięgałam do normy języka ogólnopolskiego, stanowi on wzorzec w określonych sferach życia (kościół, szkoła). Natomiast, podejmując się próby wyjaśnienia osobliwości występujących w mowie moich respondentów, niezbędna okazała się znajomość języka ukraińskiego, zarówno literackiego, jak i lokalnych gwar ukraińskich, oraz literackiego języka rosyjskiego.

Zebrany materiał tworzący krąg semantyczny dotyczący nazw człowieka jest jedną z najbogatszych klas znaczeniowych pod względem liczebności. Przedstawia ludzkie cechy fizyczne oraz psychiczne, odzwierciedla charakter stosunków międzyludzkich przejawiający się w określeniach nazywających człowieka, jego sposób zachowania. Leksyka zawarta w tym polu ma charakter wartościujący, informuje o tym, jak były postrzegane pewne cechy czy zjawiska. Halina Pelcowa uważa, że

[i]stota zmian na wsi tkwi przede wszystkim w świadomości językowej i wartościowaniu gwary. Świadomość językowa przejawia się w odbiorze otaczającej rzeczywistości i w stosunku do własnej gwary, sprowadzającym się najczęściej do wyzywania się zjawisk gwarowych, zaś wartościowanie prowadzi do wariantywności i używania często zamiennie różnych cech gwarowych i właściwości ogólnopolskich (Pelcowa 1998, 109).

Liczba słownictwa emocjonalnego w gwarach jest znacznie większa niż w polszczyźnie ogólnej, potwierdza to Anna Kowalska, pisząc, że „wspólną cechą tendencji odróżniających gwary od języka literackiego jest ogromna przewaga formacji ekspresywnych w gwarach. Ekspresja językowa odgrywa bowiem w dialektach rolę nieporównanie większą niż w języku literackim (pisanym)” (Kowalska 1983, 69), gdyż „dialekty charakteryzują się większą spontanicznością procesów językowych, a także większą różnorodnością środków językowych służących powstawaniu nazw ekspresywnych niż język literacki” (Kowalska 1993, 129).

³ W artykule zróżnicowanie pokoleniowe informatorów odpowiada podziałowi zaproponowanemu przez Jerzego Sierociuka. Poznański dialektolog wyróżnia pięć grup wiekowych respondentów: pokolenie I – urodzeni przed rokiem 1920; pokolenie II – urodzeni w latach 1921–1945; pokolenie III – urodzeni w latach 1946–1970; pokolenie IV – urodzeni w latach 1971–1995; pokolenie V – urodzeni w roku 1996 i później (Sierociuk 2003, 131–136).

Na podstawie zgromadzonych ekspresywizmów można dokonać m.in. dokładnej analizy tego materiału i charakterystyki badanego obszaru w perspektywie aksjologicznej. Jest to przede wszystkim próba zastanowienia się nad tym, jakie zjawiska i cechy są piętnowane w omawianych ekspresywizmach osobowych – dzięki temu można wnioskować, jakie wartości są kultywowane. Szczególnie bogaty materiał przynoszą nazwy dotyczące zachowania człowieka, ocena bowiem wszystkiego, co dzieje się w sferze kontaktów międzyludzkich, odzwierciedla naturę człowieka, a ta wyrażana jest za pomocą odpowiednich środków językowych. Emocjonalność sprawia, że ludzie wciąż poszukują dla siebie właściwych środków ekspresji – w poszczególnych społecznościach nadal możemy odnaleźć osoby, które za sprawą pewnych indywidualnych cech i przypadłości są piętnowane lub wyróżniane z obrębu wspólnoty. Wyraźne wartościowanie najlepiej jest widoczne zwłaszcza na wsi, gdzie wszyscy się dobrze znają, tam najbardziej widać skłonność do potępiania czynności nieakceptowanych w społecznościach wiejskich, a wywołujących w mówiącym irytację, zniecierpliwienie, niechęć czy nawet zazdrość.

Słownictwo ekspresywne badanych mieszkańców jest bardzo zróżnicowane. W jego obrębie mieszczą się leksemy wspólne z polszczyzną ogólną, ogólnogwarowe oraz typowe dla badanych okolic. Materiał porównywałam ze *Słownikiem języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego (SJPD). Najbardziej krytykowanymi ludzkimi wadami są lenistwo i próżniactwo⁴, a największa liczba negatywnych określeń dotyczy właśnie ludzi próżnych i leniwych, gdyż dla człowieka ze wsi najważniejszy jest stosunek do pracy. Pracowitość jest cenną cechą osobowości, ponieważ praca karmi, zabezpiecza materialnie, określa socjalną wartość człowieka w społeczeństwie, zaś zamiłowanie do niej stwarza warunki do normalnego życia w realiach wiejskich.

Wśród zebranych leksemów znalazły się następujące przykłady określeń człowieka próżnego, leniwego: *basalyk* ‘człowiek próżny, nicpoń’⁵, *chanyga* ‘człowiek leniwy’, *darmojad* ‘darmozjad’, *gnój*, *gnójarnia*, *hultaj* ‘próżniak, leniuch’, *hultajka* ‘kobieta próżna, leniwa’, *ladaszczota*, *ladaszczy*, *lenciaj*, *lenciajka*, *nierobiaga*, *nieudalota* ‘człowiek nieudolny’, *niezadalota*, *zgnilak*.

Wśród najliczniejszych nazw o negatywnym ładunku emocjonalnym wyróżniają się określenia dotyczące ludzi, którzy odznaczają się sprytem, podstępnością czy niegodziwością, np.: *balamuta*, *balamutnik* ‘człowiek szerzący zamęt, krętacz’, *brodiaga*, *brodziaga* ‘nicpoń, łajdak, włóczęga’, *cham*, *chamidło*, *chamiota*, *chamisko*, *chamiuga*, *chamiuk*, *chytrus*, *chytrusisko*, *chytrun*, *chytriec*, *chytroch* ‘człowiek podstępny, przebiegły’, *chytrocha*, *chytrula* ‘kobieta podstępna, przebiegła’, *dranisko*, *maniciel* ‘mężczyzna tumaniący, oszukujący kogoś’, *manicielka* ‘kobieta tumaniąca, oszukująca kogoś’, *machłowacz*, *motacz*, *motaczka*, *naglec*, *niegodnik*, *niegodzaj* ‘niegodziwiec, łotr’, *niegodzajka* ‘kobieta niegodziwa’, *pakośnik* ‘człowiek robiący coś na złość’, *podlec*, *podluka* ‘człowiek podły’, *weredun* ‘człowiek dokuczliwy’ też ‘krętacz’, *zabijaka*, *zawadiaka*, *zapieka* ‘człowiek dokuczliwy’.

⁴ Podobne zjawisko zaobserwowała również Iwona Wojtkiewicz (2005), analizując semantyczno-kulturowy obraz świata w dziewiętnastowiecznym *Słowniczku gwary augustowskiej* Aleksandra Osipowicza.

⁵ Definicje wyrazów podaję w wypadku doprecyzowania znaczenia.

W gwarach polskich piętnowana jest również nieudolność człowieka, poświadczono wiele nazw dotyczących człowieka niezaradnego, niezdarnego, powolnego. Znajduje to odzwierciedlenie w różnych środkach językowych. Służą temu procesy semantyczne, a mianowicie metonimia czy metafora, które pozwalają na wyrażanie negatywnych emocji, np.: *babracz*, *babraczka*, *babrała*, *babraniec*, *dłubacz*, *dłubaczka*, *dłubaniec*, *gmyracz*, *gmyraczka*, *gmyrała*, *gmyraniec*, *gmyranka*, *grzebach*, *grzebachka*, *grzebajło*, *guzdracz*, *guzdraczka*, *guzdrała*, *guzdrajka*, *guzdrajło*, *mentola*, *mamrak*, *rozkaraka* ‘człowiek niezdatny’.

Szereg synonimów o negatywnym ładunku emocjonalnym dotyczy ludzi, którzy pracują wolno i niedbale: *papracz*, *papraczka*, *papraniec*, *popapraniec*, *partacz*, *partaczka*, *partola*, *popyrtniec*, *partolec*, *ślamazara*, *ślamazarnik*, *lewak*, *lewsza*.

Daje się zauważyć, że przytoczone tu elementy znaczeniowe budujące ekspresywną wartość derywatów są w większości zawarte w tworzących je podstawach słowotwórczych i formalnych wykładników. W płaszczyźnie stylistycznej wyrażanie zawartości emocjonalnej jest konotowane nie tylko przez formant, ale i przez wyraz podstawowy, kontekst (Grabias 1981, 171). Wiele podstaw stało się fundamentem do utworzenia różnych derywatów, których pejoratywne zabarwienie wynika z ujemnego znaczenia leksykalnego owych podstaw. Większość nazw to derywaty oparte na podstawach czasownikowych występujących w polszczyźnie ogólnej i gwarach, np. *babrać* ‘pracować wolno, źle i niedbale’, *brodzić*, *chamieć* (SJPD, posp.), *chytryć*, *dłubać* ‘pracować wolno’, *gmerać*, *grzebać*, *guzdrać się*, *motać*, *paprać*, *partaczyć*, *partolić*; gwarowe: *mamrać*, *ślamazarzyć*, *podlić* ‘czynić kogo podłym, upadlać, hańbić’ (SJPD, przestarz.), i in. Dochodzą tu też podstawy, które są zapożyczone z języków wschodniosłowiańskich, jak: *naglić* ‘być podłym’ z ros. *наглеть*, *ledaszczy* ‘lenić się’ z ukr. *ледацїму*, *pakościć* ‘robić szkodę, krzywdę’ – z ukr. *пакостїму*, *weredzić* ‘psuć, dokuczać’ – z ukr. *вєредїму*. Część wyrazów stanowią spolszczone głównie pod względem fonetycznym czy morfologicznym zapożyczenia z języków obcych. W niektórych wypadkach mogą to być też zapożyczenia całego wyrazu, np. *brodiaga*, *brodziaga* – ros. *бродяга*, *chanyga* – ukr. pot. *хануга*, *chytrun* – ukr. *хитрун*, *chytriec* – ros. *хитрец*, *darmojomad* – ros. *дармоед*, *ladaszczy* ‘człowiek leniwy’ – ukr. *ледацо*, *lenciaj*, *lenciajka* – ros. *лентяй*, *лентяйка*, *lewsza* – ros. *левша*, *naglec* – ros. *наглец*, *niegodzaj* – ros. *негодяй*, *podlec* – ros. *подлец*, *podluka* – ros. *подлюка*, *weredun* – ukr. *вєредун*.

W zgromadzonym materiale pojawiają się leksemy utworzone przez przyłączenie formantów emocjonalnie neutralnych oraz nacechowanych ujemnie, które zazwyczaj zestawia się z ujemnie nacechowaną podstawą.

W tej grupie mamy formacje, które są wynikiem połączenia takiej ujemnie nacechowanej podstawy z formantami wielofunkcyjnymi emocjonalnie neutralnymi. Wśród derywatów rzeczownikowych zwracają uwagę liczne nazwy z produktywnymi w gwarze formantami tego typu, np. z sufiksem *-acz*: *babracz*, *dłubacz*, *gmyracz*, *grzebach*, *guzdracz*, *machłowacz*, *motacz*, *papracz*, *partacz*, i jego żeńskim odpowiednikiem *-aczka*: *babraczka*, *dłubaczka*, *gmyraczka*, *grzebachka*, *guzdraczka*, *motaczka*, *papraczka*, *partaczka*; sufiksem *-ak*, np.: *lewak*, *mamrak*, *zgnilak*; sufiksem *-ec*: *babraniec*, *chytriec*, *chuliganiec*, *dłubaniec*, *gmyraniec*, *naglec*, *podlec*, *papraniec*, *popapraniec*, *popyrtniec*, *partolec* wraz z jego żeńskim ekwiwalentem *-anka*: *gmyranka*.

Nie brak ekspresywnych formantów słowotwórczych, które łączą się z ujemnie nacechowaną podstawą, np. *-ajło*⁶: *grzebajło, guzdrajło*; *-ala*: *babrała, gmyrała, guzdrała*; *-aka*⁷: *rozkaraka, zabijaka, zawadiaka*; *-aga, -yga, -uga/-uka*: *brodziaga, nierobia-ga, chanyga, chamiuga, podluka*; *-idło*: *chamidło*; *-isko*: *chamisko, chytrusisko, dranisko*; *-och*⁸, *-ocha*: *chytruch, chytrucha*; *-oła*: *mentoła, partoła*; *-ota*: *chamiota, ladaszczota, nieudałota, niezdałota*; *-uk*⁹: *chamiuk*; *-ula*: *chytrula*; *-un*¹⁰: *chytrun, weredun*.

Na badanych terenach często występuje zjawisko wariantywności słowotwórczej. Dotyczy ona jednej lub kilku wsi oraz pojawia się w wypowiedzi jednego informatora. Halina Pelcowa wyróżnia trzy typy wariantywności: 1) wariantywność regionalną „zachodzącą w obrębie regionu, rozumianego jako jednostka terytorialna, odpowiadająca obszarem zasięgowi dialektu lub zasięgowi mniejszego terytorium mieszczącego się w obrębie dialektu, a odpowiadającego obszarowi kilku lub kilkunastu wsi” (Pelcowa 2001, 76); 2) wariantywność lokalną lub wewnątrzgwarową „o zasięgu wąskoterytorialnym, odpowiadającym zasięgowi gwary w obrębie jednej miejscowości” (Pelcowa 2001, 75); 3) wariantywność kontekstową, warunkowaną idiolektalnie, pojawiającą się w wypowiedziach jednego informatora (Pelcowa 2001, 75).

Mamy zatem następujące szeregi przykładów: *lewak, lewsza; ślamazara, ślamazarnik, podlec, podluka; bałamuta, bałamuciarz, bałamutnik; dłubacz, dłubaczka, dłubaniec; niegodnik, niegodziaz, niegodziazka; grzebacz, grzebaczka, grzebajło; babracz, babraczka, babrała, babraniec; guzdracz, guzdraczka, guzdrała, guzdrajka, guzdrajło; gmyracz, gmyraczka, gmyrała, gmyraniec, gmyranka; cham, chamiuga, chamidło, chamiota, chamiuk, chamisko; papracz, papraczka, papraniec, popapraniec; partacz, partaczka, partoła, partolec; chytrus, chytrusisko, chytrun, chytriec, chytruch, chytrucha, chytrula*.

W mowie jednego informatora zanotowałam następujące przykłady: *Tak mamy tu takigó chama, co nic a nic ni robi. Tu tyn chamiuga jeszcze babi swojij kradni co moży i z chałupy wynosi, toż to chamiota dópieró*. Już w samym leksemie *cham* zawarty jest obelżywy stosunek do adresata, jednak kolejne synonimy *chamiota, chamiuga* wskazują na chęć wzmocnienia ich słowotwórczego znaczenia kategoriałnego związanego z semantyką leksykalną. Podobnie jest z kolejnymi przykładami: *Z niegó tó niezły chytrus, tyn chytrun raz wziół żyłazne óbronzcze i udawoł, ży to zy złota*

⁶ Wyrazy z tym przyrostkiem występują w mowie potocznej, lecz w języku polskim tworzą nazwy środków czynności.

⁷ Formant ten jest pochodzenia ruskiego, w SJPD występuje w kilku wyrazach będących genetycznie rutenizmami, ale motywującymi się na gruncie polskim – *hulaka, zawadiaka*, oraz w dwóch rodzimych nazwach wykonawców czynności z nacechowaniem ekspresywnym – *zabijaka, rozrabiaka, biedaka*.

⁸ Formanty *-och, -ocha, -ucha* są mało produktywne w języku polskim. Pełnią one funkcję ekspresywną od stosunku niechętnego poprzez rubasność aż do sympatii i pieszczotliwości (Grzegorzczkowska, Puzynina 1979, 90–93).

⁹ W SJPD występuje 9 wyrazów nacechowanych regionalnością, są to nazwy istot młodych z odcieniem lekceważenia.

¹⁰ Sufiks ten nie jest produktywny w języku polskim, gdzie jest on najczęściej nacechowany ekspresywnie z wyjątkiem podniosłych, np.: *zwiadun, piastun, czy neutralnego opiekun*. W wyżej wymienionych formacjach jest on pożyczką wschodniosłowiańską.

białego, tak chytrusisko tym wszystkim udowodnił... Podlec to z tego chłopca, żyby taki podluka si znalazł, jedyn jedyny z całej wsi.

Oprócz wariantowości słowotwórczej w badanej gwarze występuje zjawisko oboczności leksykalnej derywatów odrębnych etymologicznie odnotowanych w jednej miejscowości. Za Jerzym Sierociukiem za wyrazy oboczne uznają jednostki leksykalne motywujące derywaty o wspólnej wartości kategoryjnej, w tym samym znaczeniu realnym oraz należące do jednego typu słowotwórczego (Sierociuk 1990, 169–181). W jednej wsi, w Krysowicach, odnotowałam następujące oboczności: *babraczka // guzdraczka; papraniec // partolec; grzebajło // guzdrajło; gmyrała // babrała // guzdrała; chytriec // naglec // podlec.*

Omówione przykłady reprezentujące cechy charakteru człowieka w większości są utworzone od czasowników opisujących jego zachowanie w poszczególnych sytuacjach. Tworzą one głównie nazwy nosicieli cech, występują w funkcji ekspresywnej wyrażającej lekceważenie. Gwarom właściwa jest większa skłonność do tworzenia form nacechowanych ekspresywnie, gdyż mają większy zasób wyrazów podstawowych i formantów wykorzystywanych w tym celu.

Wymienione w analizie słownictwo określające ujemne cechy człowieka zawiera silny ładunek emocjonalny. Podstawowym środkiem służącym powstawaniu określeń ekspresywnych jest m.in. derywacja sufiksalna. Cechą charakterystyczną derywacji ekspresywnej jest to, że sufiksy mogą derywować formacje od różnych podstaw słowotwórczych. Nazwy ekspresywne powstają za pomocą formantów semantycznie neutralnych oraz tych, które występują w funkcji tworzenia leksemów ekspresywnych.

Polskie gwary kresowe są jeszcze bogatsze o zapożyczenia bądź całych wyrazów, bądź tylko formantów, tak jak to jest widoczne w opisywanym wyżej wypadku. Analiza badanej przez mnie gwary pokazuje, że stan tego języka jest wynikiem rozwoju procesów zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych – upowszechnienia się wpływów ukraińskich i w mniejszym stopniu rosyjskich. Odnotowane zapożyczenia to słownictwo nazywające oraz charakteryzujące człowieka. Czasem trudno jest odróżnić wpływy obce od zachowanych archaizmów czy wzmacniania własnych tendencji rozwojowych. Wpływy języka ukraińskiego na polszczyznę są wynikiem długiego kontaktu obu języków i bilingwizmu mówiących. U jednych osób te wpływy mają charakter systemowy, u innych występują nieregularnie.

Literatura

- Burska-Ratajczyk B. (2002), *Zmiany słowotwórcze i leksykalne w gwarze jako językowy znak socjokulturowych procesów*, [w:] *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, red. S. Gala, Łódź, s. 65–74.
- Grabias S. (1978), *Derywacja a ekspresja*, [w:] *Studia nad składnią polszczyzny mówionej. Księga referatów konferencji poświęconej składni i metodologii badań języka mówionego (Lublin 6–9 X 1975)*, red. T. Skubalanka, Wrocław, s. 89–102.
- Grabias S. (1981), *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*, Lublin.
- Grzegorzyczkova R. (1978), *Struktura semantyczna wyrażeń ekspresywnych*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wrocław, s. 117–123.

- Grzegorzczukowa R., Puzynina J. (1979), *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Janiga M. (2016), *Ekspresywne nazwy osób w Słowniku gwar polskich Jana Karłowicza*, [w:] *Słowiańskie słowniki gwarowe – tradycja i nowatorstwo*, red. D.K. Rembiszewska, Warszawa – Łomża, s. 83–96.
- Kąs J. (1994), *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)*, Kraków.
- Kąs J. (2002), *Wizerunek mężczyzny i kobiety w tradycyjnej społeczności wiejskiej (na materiale gwar orawskich)*, [w:] *Rozmaitości językowe ofiarowane Prof. dr. hab. Januszowi Strutyńskiemu z okazji Jego Jubileuszu*, red. M. Skarżyński, M. Szpiczakowska, Kraków, s. 101–109.
- Kowalska A. (1979), *Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia*. *Rzeczownik*, t. II, Wrocław.
- Kowalska A. (1983), *Polskie formacje ekspresywne z podstawowym elementem -l- w części sufiksальной*, „*Studia Linguistica Polono-Jugoslavica*”, 3, s. 67–78.
- Kowalska A. (1989), *Z badań nad mazowieckim słownictwem ekspresywnym (nazwy człowieka, który sepleni)*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych*, red. B. Falińska, Wrocław, s. 33–45.
- Kowalska A. (1990), *Ludowe słownictwo ekspresywne a polszczyzna ogólna*, [w:] *Studia Linguistica Polono-Slovaca*, 3: *Dynamika rozwoju słownictwa. Referaty z konferencji w Paszkówce, 22–25 VI 1987*, red. J. Reichan, Bratysława, s. 175–181.
- Kowalska A. (1993), *Z badań nad mazowiecką leksyką ekspresywną (nazwy ‘człowieka z wytrzeszczonymi oczami’)*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze*”, 17–18, s. 129–133.
- Kowalska A. (2001), *Studia nad dialektem mazowieckim*, Warszawa.
- Marciniak-Firadza R. (2017), *Leksykalne i słowotwórcze zróżnicowanie nazw określających człowieka wolno i niedbale pracującego w gwarach pogranicza małopolsko-mazowieckiego*, [w:] *Dynamika rozwoju gwar słowiańskich w XXI wieku*, red. D.K. Rembiszewska, Warszawa, s. 107–114.
- Pelcowa H. (1995), *Wariantywność leksykalna gwar pogranicza wschodniego Lubelszczyzny*, [w:] *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*, red. M. Kondratiuk, Białystok, s. 155–166.
- Pelcowa H. (1998), *Zmiany językowe jako problem badawczy współczesnej dialektologii*, [w:] *Teoretyczne, badawcze i dydaktyczne założenia dialektologii*, red. S. Gala, Łódź, s. 105–117.
- Pelcowa H. (2001), *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin.
- Rejter A. (2006), *Leksyka ekspresywna w historii języka polskiego. Kulturowo-komunikacyjne konteksty potoczności*, Katowice.
- Rejter A. (2008), *Stabilność modeli nominacyjnych leksyki ekspresywnej w historii języka polskiego*, „*LingVaria*”, t. III 1 (5).
- Sierociuk J. (1990), *Oboczność podstaw słowotwórczych i poświadczenia negatywne w badaniach słownictwa gwarowego*, „*Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego*”, t. 36, Łódź, s. 169–181.
- Sierociuk J. (1996), *Budowa wybranych formacji rzeczownikowych – szczególnie nazw miejsc – w gwarach między Wisłą a Wieprzem*, Lublin.

-
- Sierociuk J. (2003), *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. XI, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań, s. 131–136.
- SJPD, *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1968.
- Słownik ukrajins'koji mowy*, t. 1–11, red. I.K. Biłodid, Kyjiw 1970–1980, <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (dostęp: 10.02.2107).
- Wojtkiewicz I. (2005), *Semantyczno-kulturowy obraz świata w dziewiętnastowiecznym Słowniczku gwary augustowskiej Aleksandra Osipowicza*, [w:] *Białostockie archiwum językowe*, 5, Białystok, s. 151–180.